

Raximova Laylo Muminbayevna
Mustaqil izlanuvchi, Urganch davlat universiteti

Diskurs tahlili muloqotdagi tilni uning konteksti va ishlatilayotgan tilga ta'sir qiluvchi madaniy ta'sirini tavsiflaydi. Nutq o'z shaklidan ko'ra ko'proq narsani o'z ichiga oladi, shuningdek, o'ziga xos funksiyani bajaradi, ya'ni ma'lum bir suprasegmental tanlov va ma'no o'rtasida birma-bir bog'liqlik bo'lishi shart emas, shuning uchun nutqning haqiqiy ma'nosini tasvirlash uchun shakl va funksiya alohida tahlil qilinishi mumkin. Halliday fikriga ko'ra, intonatsiya ma'noni yetkazishda muhim o'rin tutadi. Agar jumlaning intonatsiyasi o'zgartirilsa, uning ma'nosi ham o'zgaradi. Shunday qilib, jumalarni tashkil qilishning o'ziga xos usuli ularning individual ma'nosini anglatadi va og'zaki o'zaro ta'sirning haqiqiy ma'nosini tasvirlash uchun tahlil jumla shakllaridan ancha tashqariga chiqishi kerak.

Til o'qituvchilari ideal sinf dunyosida emas, balki haqiqiy sinf dunyosida ishlashsa-da, o'quvchilarga shakl va funksiyalar birma-bir yozishmalarga ega emasligini tushunishga yordam berishda va o'quvchilarga tildan funksional foydalanishga imkon berishda ularning rolini ta'kidlashlari muhimdir. Ya'ni til o'qituvchilari e'tiborni talabalarning muloqot qilish qobiliyatiga qaratishlari kerak va muloqotni kuchaytirishning bir usuli bu o'quvchilarga funksiyalarni shakldan ajratishga hissa qo'shadigan bandlar ichida turli xil signalizatsiya mavjudligi to'g'risida xabardor qilishdir. Bundan tashqari, o'quvchilar nutq tahlilidan foydalanib, til nima ekanligini va u turli kontekstlarda kommunikativ maqsadlarga erishish uchun qanday ishlatilishini o'rganishlari mumkin. Shunday qilib, nutqni tahlil qilish tilning qanday ishlatilishini aniqroq aks ettiradigan va o'quvchilarni boshqa tilni bilish maqsadlariga undaydigan o'quv muhitini yaratishga yordam beradi.

Quyidagi dialog diskurs tahliliga misol bo'la oladi:

S: I'm going to put it [whistle toy] in my pocket and I'm going to tell Hal what it is.

No.

M: Oh.

S: It's a secret.

M: That's right.

S: But you know what it is, don't you?

M: Yup, it's not a secret for me, but it's a secret from Hal.

S: It's a secret for you and Daddy but not for Hal – it is for Hal but he's got to guess what it is.

M: Mm

S: He doesn't know what it is.

Makkartni (1991) fikriga ko'ra, nutqni tahlil qilish og'zaki va yozma o'zaro ta'sirni tavsiflash va tahlil qilish bilan bog'liq. Ya'ni u yozma matnlar va kundalik og'zaki tilning uyg'unligini o'rganishni qamrab oladi. Nutqni tahlil qilish alohida tomonlar bilan bog'liq bo'lsa-da, yozma va og'zaki nutqning o'zaro ta'siri, ushbu ishning maqsadi ona (M) va uning 5 yoshli o'g'li Stiven (lar) o'rtasidagi tasodifiy suhbatning bir qismini tahlil qilishdir,

shuningdek, aytish va bilish o'rtasidagi munosabatni og'zaki bayon qilishni boshlaydi. Suhbat mashinada, ziyofatdan uyga qaytayotganda bo'lib o'tadi.

Har bir almashinuv bayonot, savol yoki buyruq bilan boshlanishi kerak (Makkarti, 1991). Biroq, uchinchi va to'rtinchi almashinuvlar davomida tasvir uchta harakatga o'zgartiriladi: boshlash, javob berish va kuzatish. Uchinchi almashinuvni boshlash harakatida bola navbatni "lekin siz nima ekanligini bilasizmi?" Bu navbat onaga nutqni davom ettirishga ruxsat berilganligini bildirish uchun qilingan va shuning uchun uning javobi shunchaki boshqa so'z yordamida emas, balki u o'g'lining savoliga "ha, bu mening sirim emas, balki uning siri" deb izoh beradi. Keyingi harakatda, ammo bolaning onasining javobi haqidagi izohlaridan tashqari, shuningdek, u fursatdan foydalanib, navbatni ushlab turish va oxirgi almashinuvni boshlash uchun "bu Hal uchun, lekin Hes bu nima ekanligini taxmin qilishi kerak. Biroq, uchinchi almashinuvdan farqli o'laroq, endi ona o'z javobida taxmindan foydalanadi ("Mm"), bu bolaga o'z fikrini davom ettirishga imkon beradi. Binobarin, bolaning keyingi harakati ("u nima ekanligini bilmaydi.") tasdiqlovchi va uning oldindan ko'rish bayonotni tushuntirish hisoblanadi. Va nihoyat, ushbu bitim tor munosabatlarga ega bo'lganlar o'rtasidagi tasodifiy suhbatdan kelib chiqqanligini hisobga olsak, imo-ishoralar, yuz ifodalari, sukunat, boshqa maslahatlar qatorida, ramka harakatlari va burilish ko'rsatkichlari sifatida ishlagan bo'lishi mumkin. Bundan tashqari, aniq tashkil etilgan va yaxshi-guldor qo'shni juft (bildirish/javob va boshlash/javob/amal), shu bilan birga bunday grammatik anaforik elementlar foydalanish (u nima bilmayman) va bog'lovchi sifatida bitim, tuzilgan (lekin), matn foydasiga muhim rol o'ynaydi, shuning uchun uning uyg'unligidir. Og'zaki diskursning barcha turlarini bashorat qilish oson ish emas, chunki odam bir kun ichida ham har xil nutq turlariga duch keladi. Suhbatlar ularning sozlamalari va tuzilish darajasi bilan farq qiladi. Nutqning ayrim turlari quyidagilar:

- Telefon qo'ng'iroqlari (biznes va shaxsiy)
- Sinf (sinflar, ma'ruzalar, darsliklar, seminarlar)
- Intervyular (kasbiy, jurnalistika, rasmiy sharoitda)
- Xizmat uchrashuvlari (mehmonxonalar, kassalar, do'kon va boshqalar)
- Marosimlar (ibodatlar, va'zlar va to'ylar)
- Interaktiv nutq (talking bilan suhbat: ta'mirlash, pishirish, namoyish qilish, montaj qilish va hokazo)
- Monologlar (begonalar, qarindoshlar, do'stlar)
- Odamlarni tashkil qilish va boshqarishni (ish, uy, ko'chada)

Turli xil nutq shakllari va naqshlariga diqqat bilan qarash kerak. Turli xil rollar va so'zlashlar turli xil shakllar va tuzilmalarni hosil qiladi va nutq tahlilchilari tabiiy ma'lumotlarda aniq sozlamalarda qanday naqshlar paydo bo'lishini kuzatishga harakat qilishadi.

Ushbu ikkinchi bobda men nutqning ma'no almashinuvi, aloqa sifatida ishlashi mumkin bo'lgan darajalarni ko'rib chiqdim. Men ma'no ishlab chiqarishni uch xil darajada tasvirladim:

- 1) jumla darajasiga qadar tuzilish (yoki og'zaki tilda),
- 2) ushbu darajadan tashqaridagi tuzilish, matn, kitob yoki boshqa har qanday lingvistik agregat darajasiga qadar

3) tilni tashkil qilish umuman olganda nutq o'lchovlari, ya'ni tizim sifatida har qanday til va har qanday haqiqiy so'z egalik qiladigan diskursiv tartibi.

Xulosa qilib aytganda, bir tomondan shakl an'anaviy grammatikaning so'zlar shakllari va sinflari bilan ishlash usulini anglatadi; masalan, fe'l, qo'shimcha, mavzu, so'roq gap va boshqalar. Boshqa tomondan, nutqni tahlil qilishda ushbu shakllar va so'zlar sinflarining vazifasi faqat ularning shakllari yoki sinflari bilan bog'liq emas, balki jumlani tuzish usuli ham muhim rol o'ynaydi. Masalan, " u uyiga ketdi. Tuzilma deklarativ band shaklida, ammo bu shakl ijobiy (deklarativ) funksiyadan tashqari boshqa funktsiyani qo'llash uchun ishlatilishi mumkin, masalan: "u uyiga ketdi?" Shuning uchun, xuddi shu ketma-ketlik deklarativ, ya'ni tasdiqlovchi bandning bir xil tuzilishini saqlab tursa ham, savolning yana bir qiymatiga ega bo'ldi.